

Kosovon sodan mielikuvat

Kevään uutisia on hallinnut sota Jugoslavian Kosovossa. Ilta illan jälkeen olemme eläneet mediasotaa olohuoneissamme. Olemme eläytyneet albaanipakolaisten karmiviin kertomuksiin ja vihanneet tähän kaikkeen syy-päästä serbijohantajaa. Tämäkin mediasota tarjoaa hyvää materiaalia viestinnän tutkimukselle, josta sitten aikanaan ilmestyy raportteja. Tässä joitakin alustavia huomioita sotaa koskevien mielikuvien ja yleisen mielipiteen hallinnasta.

Persianlahden kuusiviikkoinen sota kevättälvella 1991 on muodostunut mediamanipulaation kouluesimerkiksi. Tuolloin Lännen johtaman liittoutuman tiedotuskoneisto hallitsi suvereenisti sodasta mediassa annettavia mielikuvia. Journalistit ovat tuon Irakin sodan jälkeen oppineet suhtautumaan varauksellisemmin Naton tiedotukseen: nyt on puhuttu molemminpuolisesta propagandasta ja toimittajien vaikeuksista päästä tutkimaan tapahtumia paikan päällä.

Naton menestys julkisen mielipiteen ohjailijana on kuitenkin tälläkin kertaa ollut hyvä. Natohan esiintyy humanina hyväntekijänä ja järkevyyden voimana, joka taistelee Hitlerin kaltaista kansanmurhaajaa vastaan. Irakissa Saddam oli kuin ilkeä koulukiusaaja, joka kävi pienen ekaluokkaisen (Kuwait) kimppuun. Nyt tuon vastenmielisen räökkääjän roolissa on Milosevic, joka kiusaa albaanivähemmistöä. Toki siinä on "opettajan" jo kovettava ja annettava tukkapölyä moiselle räkänokalle. Länsimaissa on nyökytely hyväksyvästi tälle terveelliselle kuritukselle, sillä Milosevic kuten Saddamkin ovat ns. hyviä vihollisia. Nämä herrat ovat Natolta loistavia valintoja konnan rooliin siinä julkisessa draamassa, jossa se itse esiintyy sankarina.

Väliinmeno kiusaamisen tapauksessa on tietenkin oikeutettua ja eettisesti korkeatasoista toimintaa. Jos kovapintainen riehuja ei muuten usko, niin silloin on pantava kova kovaa vastaan, näin sanoo perinteinen maskuliininen järki. Tältä pohjalta Naton pommitukset Serbiassa näyttävät oikeudenmukaisilta länsimaa-laisten silmissä. Sitä vastoin serbien ja venäläisten silmissä tilanne ei näytä siltä lainkaan. Serbikansa on aivan tyrmistynyt kun Naton korskea puukkojunkkari kävi syyttä suotta heidän kimppuunsa. Mitä pahaa he olivat muka tehneet? Venäjän isoveli puristelee voimattomana nyrkkejään ja karjahtelee vihasta kun naapurikylän korsto runtelee täysin epäreilusti sen pikkuveljeä.

Kuulostaako tämä paremmin b-luokan filmiltä kuin kansainväliseltä politiikalta? Kyllä, mutta tätä tasoa kollektiivisesti myötäelety julkisuuden draamat yleensäkin ovat, sanoo symbolista johtajuutta ja julkista draamaa tutkinut Orrin E. Klapp. Jos kognitiivisen metaforateorian edustajaa Georg Lakoffia puolestaan on uskominen, niin ihmisen ajattelu on hyvin perustavasti metaforista luonteeltaan. Hankalia abstrakteja asioita ajatellaan tutusta konkreetista maailmasta otetuilla

malleilla. Siksi on paikallaan pyrkiä paljastamaan minkäläisten metaforien varasa Kosovon sotaa populaaristi ajatellaan ja esitetään.

Serbijohtaja Milosevicilla on ollut 12 vuotta aikaa vakiinnuttaa nationalistinen tiedotushegemonia ja tehdä kiihkokansallisesta tulkintatavasta ainoa kulttuurinen vaihtoehto. Ortodoksikirkonkin parhaansa mukaan levittämän tulkinnan mukaan "serbeille pyhässä" Kosovossa riehuvat suur-Albaniaa suunnittelevat "ikäiaikaiset viholliset ja terroristit". Vuonna 1989 Milosevic järjesti valtaisan kansanjuhlan Kosovo Poljen taistelun 600-vuotispäivänä. Kansallismielisen tulkinnan mukaan tuossa taistelussa serbit uhrasivat jalosti henkensä ollakseen joutumatta Islamin orjuuteen.

Milosevicin tehtailema ääriationalismi on hyvä esimerkki siitä selektiivisestä muistamisesta, josta kulttuurintutkija Raymond Williams käytti nimitystä "valikoiva traditio". Sopivasti valitsemalla ja tulkitsemalla historiasta löytyy oikeutus minkä tahansa ryhmän tai aatteen vallalle. Joskus perustelun joutuu hakemaan hyvinkin kaukaa historiasta. Milosevic olisi voinut kyllä keskiaikaisen serbivaltion sijaan muistella seutukuntaa vaikkapa Kreikan, Rooman tai Osmanien valtapiirin osana.

Serbien kiihkonationalismi on sosiologi Anthony Giddensin mukaan eräs fundamentalismin muoto. Fundamentalismi voi perustua uskontoon, etnisyyteen, kansakuntaan tai suoraan politiikkaan. Tunnusomaista sille on, että ihmisten monista mahdollisista ristiriitaisistakin identiteeteistä jokin nostetaan ainoaksi mahdolliseksi ja muut sulkeistetaan ehdottomasti pois.

Retoriikan tutkija Kenneth Burken mukaan kaiken retoriikan perusoperaatio on tuottaa kuulijoissa identifikaatio, samaistuminen, me-henki: siis identiteetti. Samaistumisen käänköpuolena syntyy erottautuminen ei-meistä. Fundamentalismissa ihmiset takertuvat rituaalisesti uusintamaan jotakin identiteettiä ja he kieltäytyvät dialogista Toisten kanssa sekä myös oman itsensä toisten puolien kanssa. Fundamentalistit ovat valmiita tuhoamaan uhkaavan toiseuden väkivaltaisesti.

Giddens sanoo, että nykyiset fundamentalistit ovat yleensä turvallisuushakuisia vastareaktioita globalisaation aiheuttamiin mullistuksiin. Itse katsoisin, että fundamentalismi on kurjuuden oloissa oikeastaan ainoa kulttuurisen panostuksen (à la Grossberg) muoto, joka myös tuottaa affektiivisiä voittoja. "Hengen nostatus" ja fanaattisuus on toimiva keino nostaa kansan itsetuntoa kaiken materiaalisuuden keskellä. Hengen lietsontaan ei tarvita suuria rahoja, vaan ainoastaan kiivaita saarnamiehiä ja yksiääniseksi tehtyä mediaa.

Tunnettua fennomaanista iskulausetta muuntaen: "Kommunisteja emme enää ole, kapitalisteja meistä ei näy tulevan – olkaamme siis nationalisteja!" Tämä logiikka taitaa olla serbinationalismin takana ja se saattaa vielä olla Venäjänkin tie. Suomen kannalta olisi varsin ikävää, jos mahdollinen nationalistinen Venäjä ryhtyisi harrastamaan valikoivaa historian muistelua.

Presidentti Clintonin retoriikka on myös ajanut hyvin asiaansa. Hänhän on verannut tilannetta II maailmansodan aattoon, jolloin Hitler sai kenenkään estämättä vallata Tšekkoslovakian ja Puolan. Nyt tuota virhettä ei saa toistaa, vaan paha on pysäytettävä vaivoja säästelemättä. Tämäkin on valikoivaa traditiota tai Perelmanin retoriikan oppien mukaan analogian käyttöä vakuuttamiseen: ymmärtäkää tämä tilanne toisen tilanteen mallin mukaisesti. Esittämällä tilanne uuden Hitlerin pysäyttämisenä ja maailmanpalon ehkäisemisenä, saadaan tietysti nykyiset "alkusammutustoimet" näyttämään peräti järkeviltä ja oikeutetuilta. Näin hankitaan toimille yleisön suostumus.

Hitler -vertaus legitimoitui hyökkäyksen, kun taas toisenlainen retoriikka voisi viedä pohjan koko homman uskottavuudelta. Jos Clinton olisi valinnut verrokiksi vaikkapa Vietnamin sodan, niin silloin operaatio näyttäytyisi kovin ikävässä valos-

sa. Maasotaan ei uskalleta mennä koska se tietää väistämättä omia kaatuneita ja toisi mieleen Vietnamin.

Nato soveltaa jälleen Irakin sodan tapaan kliinisen puhtaan täsmäsodan oppia. Kirurgisen tarkasti operoidaan pois pahan paiseet tervettä kudosta tuhoamatta. Tosin veitsi tuntuu silloin tällöin lipsahtavan aika pahasti. Täsmäsotaa tukee kieli, jossa tapahtumat käsitteistetään teknisesti. Niinpä suomalainenkin sotilasiantuntija selitti tv-uutisissa kuinka joskus on vaikeaa "saattaa asevaikutus kohteeseen". Kyse oli kuitenkin albaanimiesten, naisten ja lasten räjäyttämisestä vahingossa veriseksi sohjoksi.

Mediassa Naton tilanemääritelmä on ollut vallitseva ja se on uponnut hyvin myös ihmisiin, jotka pitävät sotaa oikeutettuna. Valtajulkisuudessa on nähty vähemmän rauhanliikkeiden tai konfliktintutkijoiden kriittisiä näkemyksiä asiasta. Sen sijaan Internet on varsinainen runsaudensarvi vaihtoehtoisille näkemyksille. On tarjolla serbien, albaanien, Naton, rauhanorganisaatioiden ja tutkimuslaitosten verkkosivuja. Viimeksi mainituista esimerkkinä vaikkapa ruotsalainen Transnational Foundation for Peace and Future Research (TFF).

TFF:n johtaja Jan Øberg kysyy, että eikö ole irvokasta jos sotaa perustellaan ihmisten kärsimysten välttämiseksi ja kun sota juuri johtaa tällaiseen kärsimykseen. Sotaan on uhrattu valtavia määriä rahaa materiaalin ja henkilöstökulujen muodossa, mutta rauhaan ei ponnisteltu lainkaan samalla innolla. Oikeastaan vain yhden suurlähettilään työpanos heltisi tähän tarkoitukseen. Ei myöskään käytetty neuvotteluissa hyväksi Balkanin hankalia etnisiä suhteita ymmärtäviä asiantuntijoita. Onko Kosovon operaatio Naton näyttö siitä, että se ei suinkaan käynyt organisaationa tarpeettomaksi kommunismin kaaduttua? Entä kuka maksaa lopulta raunioitetun Serbian jälleenrakennuksen? Luultavasti me EU:n veronmaksajat.

•••

Tiedotustutkimus -lehden linja jatkuu entisellään koko mediakentän tutkimiseen keskittyvänä tieteellisenä aikakauskirjana. Itse kunkin kirjoittajan on kuitenkin syytä hieman pohtia käsitystään ns. sisäislukijasta, jolle hän artikkelinsa kirjoittaa. Jos oletuslukija on suhteellisen kapean erikoisalueen huipputietäjä, niin silloin jutun voisi kirjoittaa muille käsittämättömällä munkkilatinalalla. Jos oletuslukija taas on "pihtiputaan mummo", niin silloin mikään palstatila ei riitä kaiken selittämiseen. Tämän lehden optimaalisin oletuslukija on jossain noiden äärimäisyyksien välillä. Lukijoissa on paljon opiskelijoita, jonkin verran toimittajia sekä runsaasti niitä, jotka eivät ole eksperttejä juuri sillä osa-alueella jota Sinä edustat. Artikkelin esitystapaa ja retoriikkaa miettimällä tieto saadaan vaikuttamaan laajemmin, eikä tieteellisyydestä silti tarvitse tinkiä.

Lehti pyrkii olemaan entistä ajankohtaisempi ja keskustelelevampi. Julkaisemme artikkelien ohella median ja viestintätutkimuksen maailmaa luotaavia kolumneja, pakinoita ja keskustelupuheenvuoroja ajankohtaisista aiheista. Myös niitä sopii tarjota meille!